

Корида

Олесь Гончар

При слові "корида" виникає перед очима щось жарке, несамовите, щось суто іспанське, вируюче сонцем і кров'ю екзотики; та, виявляється, це рідкісне видовище можуть запропонувати вам і тут, у стародавньому поетичному місті Південної Франції, де вже кілька днів гостює наша маленька, з трьох осіб, делегація.

Опинились ми тут як учасники днів поріднених міст, приймають нас вельми гостинно, нами опікується мерія,— живемо в атмосфері суцільної приязні й привітності. Вже нагороджено кожного з нас, навіть Ганну Адамівну, лицарським Хрестом Лангедока, показано нашій делегації середньовічну давнину й сучасні авіаційні заводи та мікрорайони,— програму, власне, вичерпано, завтра надвечір маємо виїздити на Париж, однак господарі чомусь посміхаються загадково. Нас, виявляється, чекає ще один сюрприз, він — як найвищий жест гостинності — прибережений господарями насамкінець:

— А ще ж корида!

Господарі наші, ці чемні хлопці з мерії, видно, сподіваються почути від нас не просто вияв негайної згоди, цього їм мало, їм потрібна буря захвату, ентузіазму, однак той, кому зараз належить перше слово, шановний наш Михайло Михайлович, керівник делегації, з відповіддю не квапиться, почуття його поки що замкнуті на всі замки, і лише невиразна, котру можна трактувати будь-як, усмішка блукає на його загадкових устах. Як завжди в таких випадках, керівник делегації (він у нас великий демократ) звертає свій погляд на Ганну Адамівну: дама, за нею, мовляв, пріоритет...

А Ганна Адамівна вважає за потрібне насамперед уточнити:

— Корида — це що воно таке? Здається, бій биків?

— Можна й так сказати, мадам.

— Я думала, цим видовищем розважаються тільки в Іспанії...

— Уявіть собі, мадам, ми теж не позбавлені диких інстинктів...

— Для нас це так незвично.

— Можете бути певні, мадам: вас чекає море задоволення!

Наші господарі, видно, й думки не припускають, що гості їхні можуть знехтувати коридою, не скористатись такою нагодою.

Та мало вони знають нашого Михайла Михайловича. Опецькуватий, лобатий і постійно мовби трохи насторожений, він і зараз якусь мить сторожко хмурить своє сократівське чоло і, все ще виразно всміхаючись, дає уникливу відповідь:

— Треба подумати.

А коли зостаємось у вестибюлі самі, коли й Жанет-та-перекладачка з делікатності відходить убік, про щось там знічев'я перемовляючись із порт'є (відійшла, ясна річ, щоб дати змогу нашій трійці вільніше порадитись між собою), керівник наш, зітхнувши полегшено, каже:

— Ну то як будемо з цією коридою? Ми ж обіцяли подумати...

Ганну Адамівну наче гедзь який укусив:

— А що тут думати? Щоразу мулимось та вагаємось! І, гостро звівши свої стрілчасті брови, Ганна Адамів-

на махнула рукою з виглядом готової на все відчай-душниці:

— Дивитись так дивитись!

— Оце розгулялась наша скромниця,— здивовано відзначає Михайло Михайлович.— Ще день-два тут погостюємо, і Ганна Адамівна нічних барів забажає, на стриптиз нас потягне... Ну, а ви? — звертається він до мене.— Чи ви... теж?

— Звичайно, теж! — кажу у відповідь.— Хемінгуей, той спеціально їздив до Іспанії на такі видовища. Жодної кориди не пропускав, з матадорами дружив, а чим гірші ми з вами?..

— Та я ж не в принципі проти кориди,— м'якшає наш лідер.— До вашого відома, в дитинстві мені особисто доводилось у нашій Обухівці бачити такі кориди, що вам і не снилось... Тільки ж то вдома, а тут...

— Не бійтесь,— втішаю жартома Михайла Михайловича.— Чого тривожитись? Трибуни від биків відгороджені надійним бар'єром...

— Я не за себе, а ось за неї,— мружить керівник до Ганни Адамівни хитруваті свої оченята.— Дама ж. Нерви. І ви, дорога Ганно Адамівно, перш ніж зважуватись, гарненько подумайте... Видовище не для ніжних створінь, не для ваших жіночих нервів.

— Мої нерви не таке витримували,— каже наша дама.— Ви краще подякували б людям за їхнє запрошення. Кличуть на таке рідкісне диво... Кажуть, вони тут з ума сходять від нього!

— То, виходить, ви "за"?

— Я не з тих, що вагаються: "за"!

Отже, вирішено: йдемо. Справді, чого вагатись, чого непокоїтись? Надобережність нашого керівника здається нам тепер вартою хіба що того, щоб над нею покепкувати, і коли ми дозволяємо собі цю невинну розвагу, шановний наш лідер навіть не ображається, сірі оченята його мружаться до нас вдоволено, з веселою ситістю. Життєлюб і гурман цей наш Михайло Михайлович. Досі він остерігався суто французької каверзи від господарів, вірніше, від кухарів тутешніх: вважав за цілком можливе, що ось-ось за обідом чи вечерею — під виглядом, скажімо, перепілки — нам ради жарту підсунуть... смажених жабенят!.. Адже в них, мовляв, це делікатес, а до того ж господарі наші — народ веселий, і, знаючи, що наша душа такого не сприймає, навмисне можуть подати, щоб самим же після всього з нашого переполоху й посміятись.

Тема жабенят не раз уже обговорювалась у нашому товаристві, Ганна Адамівна, щиро лякаючись, просто віри не йме, що господарі можуть вдатись до такої підступності щодо гостей. Михайло ж Михайлович запевняє, що такий варіант цілком можливий, адже ми в країні, де звички панують свої,— "всякий має свій ум голова!" Жабеняток сюди вони нібито літаками перекидають аж із Дунаю, валютою платять за

такі делікатеси,— то, може, й справді варто скуштувати?

— Ой, мені, тільки уявлю, одразу стає погано,— крутить головою Ганна Адамівна.— У нас такого навіть у голод люди не їли!..

— А лелеки? — мружиться іронічно Михайло Михайлович.— Згадайте, чим вони живляться.

— Лелеки все їдять. Один підранений у нас у хаті зимував. Як тільки сідаєм обідати, то й він тут: приймайте, мовляв, до гурту. Ділились по-чесному: що нам, те й йому... Красунчиком ми його звали...

Голос Ганни Адамівни відчутно теплішає від самої

" згадки про того птаха її дитинства, що, скалічений, при людях прижився і виявився створінням не тільки на диво кмітливим, але і вдячним: коли, підлікувавши, випустили його на волю, він потім — уже в парі з своєю — ще дві весни на Полісся повертався, робив коло пошани над їхньою хатою та голос з неба подавав, своєю лелечою мовою озивавсь до людей, давав знати, що не забув їхню ласку.

— Це все добре,— каже Михайло Михайлович, вислухавши розповідь,— але коли станеться так, що жабеняток смажененьких нам все-таки подадуть, то як, вважаєте, нам повестись: із соусом будемо, з гірчичкою чи без? Чи, може, їх подадуть — як карасів — у сметані?

— Та годі-бо вам,— сердито кидає Ганна Адамівна, і на обличчі їй перебігає гримаса щирого невдоволення, жінці, видно, не по собі стає від таких жартів.— Ректор інституту, культурна людина, а все отак...

— Більше не буду,— обіцяє Михайло Михайлович і від своєї улюбленої теми, від тутешньої кулінарської підступності з тими смаженими жабенятами, що він їх, як мені здається, жде не діждеться, повертається знов до кориди.

— Не обернулась би вона для нас конфузом... Ох, ці хлопці! Ви бачили, як у них очі сміялись, коли вони запрошували нас на кориду?

— То вам здалось,— кажу.— Схоже, що й самі вони до кориди не байдужі... Завзяті болільники скорше всього.

— Добре, коли так... А якщо розигриш який-небу дь? Якщо ми — смішні, комічні? А тут преса? Фотокамери? Розголос, сором на всю Європу!

Підходить Жанетта-перекладачка, вважаючи, певне, що пора б нам між собою й домовитись.

— Панове, то яке ваше рішення щодо кориди?

— Ми б і не йшли,— з серйозним виглядом відповідає Ганна Адамівна,— але керівник наш виявився великим любителем бою биків, а його воля для нас закон...

— О? — робить симпатичну, здивовану міну Жанетта в бік Михайла Михайловича.— Ви не байдужі до кориди?

Лідер наш сидить у фотелі замкнений на всі замки недоступності і після роздуму мовчазним кривуватим

усміхом дає зрозуміти, що так воно і є: кориди — його хобі.

— Куди голка, туди й нитка,— з бешкетною іскрою в вічу веде далі свою гру Ганна

Адамівна.— Михайло Михайлович у нас, звичайно ж, голка, і хіба могли б ми лишити його на кориді одного? Тож пропозиція, Жа-нетко, приймається одноголосно, а за увагу — мерсі* (*дякую (фр.)). Жанетта радісно сплескує в долоні:

— Браво, друзі! — їй, без сумніву, приємно бачити всіх нас у доброму гуморі перед коридою, вона, як завше, темпераментно запевняє, що ми не пошкодуємо, що нам, коли вже казати відверто, просто пощастило з цією коридою, адже це видовище у них буває ледве чи не єдиний раз на рік!.. Потрапити туди — мрія для багатьох, особливо для іспанців, а їх тут у місті десятки тисяч на заводах. Уявіть собі: на повітрі, просто неба...

— Крім того, це близько, можна пішки пройтись,— підбадьорює нас Жанетта.

— Умовила,— каже Михайло Михайлович.

Справді зручно, що все це має відбутись зовсім неподалік, за два кроки від нашого готелю: досить буде перетнути по діагоналі міський, розімлілий в ці спекот-ні години парк — і вже перед очима постає величезна бетонна чаша кориди...

Перекладачці не треба буде навіть заходити за нами, краще хай вона, впоравши свої домашні справи, зустріне нас коло фонтана в парку, де ми вчора кидали в воду монетки на щастя. Для Жанетти таке вирішення найкраще, і неважко догадатись чому — Жанетта, дарма що виглядом дівча, насправді вже мама, вдома в неї грудна дитина, отже, кожною хвилиною молодій мамі доводиться дорожити. Ганна Адамівна, зважаючи на таку ситуацію, від першого дня взяла над перекладачкою своєрідне шефство, при найменшій нагоді виявляє Жа-нетті свою дружню протекцію, іноді й зовсім її увільнює від обов'язку перебувати з нами:

— Біжи, біжи вже до свого крикуна-французика — там уже, мабуть, усі пелюшки під ним мокрі...

Ганна Адамівна дає Жанетті "відгули" своєю волею, без якихось погоджень з керівником делегації, мовби це саме та сфера, де лиш вона, Ганна Адамівна, без будь-чиїх дозволів має право порядкувати. І диво дивне, що й Михайло Михайлович, котрий взагалі вельми чутливий щодо посягань на його владу, у випадках, коли йдеться про Жанетту, цілком довіряється Ганні Адамівні, без найменшого спротиву визнає за нею право великодушно відпускати перекладачку будь-коли й будь на скільки. Отже:

— Можеш іти, Жанетто, ми тут і без тебе якось дамо собі раду.

Відпустивши Жанетту, Ганна Адамівна невдовзі теж залишає нас — їй, як ви розумієте, перед коридою треба причепуритись:

— Трохи марафет наведу! Хоч брови мушу підщипати, авжеж?

Нам із Михайлом Михайловичем доведеться чекати її тут, у вестибюлі готелю, де, крім нас, лише зсутулений, з посрібленими скронями порт'є невідлучно чатує за своєю службовою конторкою. Знаючи, куди ми зібрались, він привітно й заохотливо кидає звідти до нас:

— Корида — о! C'est très bien. Корида! Люкс!

І, схопивши з конторки звичайну канцелярську лінійку, з виглядом погрозливим, з якимось незрозумілим нам вигуком кидається з підстрибом уперед, робить випад лінійкою в куток, що має означати випад матадора проти розлюченого бика.

У вестибюлі затишно й прохолодно, а там надворі пашіє спека. Аж не віриться: невже і в таку нестерпну жароту люд збереться на бій биків?

Вільно розсівшись у фотелях, переглядаєм журнали з тендітними, довгоногими, схожими на нашу перекладачку красунями, законодавками мод наступного сезону.

— Нам це, власне, ні до чого,— зауважує Михайло Михайлович і, відсунувши від себе переглянуті журнали, позирає вгору: чи не спускається звідти Ганна Адамівна? (Вона любить сходами, без ліфта).

Якщо висловитись метафорично, то, звісно ж, Ганна Адамівна,— добрий дух нашої делегації. Для нас вона порадиця в речах практичних, а коли виникає потреба під час застілля чимось істотним перед тутешнім людом похвалитись, то Михайло Михайлович, як керівник, має змогу виставити її за живий взірець: не з себе, не з мене почне він промову, а щораз неодмінно на переднім плані в нього буде Ганна Адамівна; її він відрекомендує першою, людину з цеху, просту рядову робітницю, чия доля сама про себе говорить... З багатодітної сім'ї вдови-солдатки, з поліської болотяної гущини дівчам колись прийшла до столиці республіки на відбудовні роботи, і якщо, панове, котрі-небудь ваші, може, й французькі кореспонденти, що клацали тоді апаратами серед київських заводських руїн, були достатньо уважні, то навряд чи могли пропустити їхні об'єктиви постать чорнявої дівчини, що, у ватянці й кирзових чоботях, з важким сталевим ломом у руках, лагодила разом із заводським жіноцтвом таку потрібну для життя заводську вузькоколіяку... Така була! Чорноробкою починала, а нині — майстриня, будь ласка, за своїми виробничими показниками вона десь уже в майбутній п'ятирічці живе!..

Густо, до сизості червоніє Ганна Адамівна, коли Михайло Михайлович щедро отак почне уславляти її перед людьми тутешніми, червоніє бідолашна, аж до столу схилившись своєю темною короною кіс, одначе й заперечувати не стане, бо які ж заперечення, коли все то чистісінька правда.

Після трудних перших літ поступово життя вирівнялось, тепер усе місто знає її, знатну ткалю-майстри-ню, шана звідусіль їде. Неприємно тільки, коли в кабінетах питають:

— Так і живеш удовицею?

— Так і живу.

Бо з тим, кого кохала, кого віддано й палко любила, недовгим було спільне подружнє життя. Молодий електрик із сусідньої ТЕЦ, славний та веселий Івась, був він тяжко понівечений ще з фронту, часто нездужав, знемагав від незаживлених ран, хоча всі знають, як дбайливо молода дружина його лікувала: по всьому Полісся вишукувала йому різне травозілля, та втримати в нім життя не змогла,— піщов під зозулине кування, залишив свою Ганнусеньку з двома у колисці.

— Ще молода,— казали,— ще іншого знайдеш...

— А іншого й не шукала,— призналась вона якось нам.— Бо знала, що другого Івася не буде, такий зустрічається раз на віку... Спасибі, що хоч діти попідростали, уже тепер поміч матері є...

Всі журнали переглянуто, а Ганни Адамівни нема, нас навіть нетерплячка бере: скільки можна міняти те вбрання? Щоправда, вибирати їй є з чого, одержі натузувала у валізи, мов у кругосвітню подорож, напхала і костюмів, і хусток японських та індійських, і взуття на низькому каблучі й на високому, тобто на різні випадки життя, на негоду й погоду, на дощ і на сонячну днину. І все це разом із сувенірами, з пакунками косів-ської кераміки та петриківськими шкатулками дивним чином таки вмістилось у її двох напхом напханих валізах, які тягати до кінця поїздки маємо честь ми з Михайлом Михайловичем, бо так велить рицарський обов'язок. Недарма ж і вшановано нас тут рицарським Хрестом Лангедока!

Хоча, признатись, багаж Ганни Адамівни для нас ніби й неважкий, оскільки вона з свого боку вміє виявити нам свої щоразу доречні послуги — тому щось підгладить власною дорожньою праскою, іншому допоможе свіжу пляму вивести на костюмі, одне слово, якби вона оце була з нами, у Михайла Михайловича на жилеті не бовтався б, звисаючи з черевця на одній нитці, отой блискучий гудзик. Будь тут Ганна Адамівна, вона, з місця не сходячи, привела б нашого керівника делегації до пристойного вигляду, — завше маючи голку при собі, вона миттю йому пришила б того нещасного гудзя, що він його навряд чи й до кориди на ниточці донесе.

— З цими жінками зв'яжись, — стиха ремствує Михайло Михайлович. — Ну що там можна стільки робити? Хоча, правду кажучи, нам з вами, я вважаю, неабияк пофортунило... Що я маю на увазі? А те, що дали нам у супутниці особу без претензій, просту, товариську, а могло ж бути інакше... Могли підкинути нам таку цяцю, вередуху канцелярську та ще й з мужем впливовим десь там, — Михайло Михайлович, веселючись, киває угору, на плафон. — Тоді, мабуть, не з валізами мали б справу, а довелось би сундуки тягати, куті залізом та міддю... Одначе, видно, ляснула наша корида!.. Триматиме нас тут Ганна Адамівна, доки бики усіх там їхніх фертиків із шпагами переколошматять...

— Ви ніби й справді болільник?

— А то ж як... Дісталось тих корид ще в нашій Обу-хівці... Ні, це я вам мушу розповісти, — звеселившись, Михайло Михайлович зручніше всідається в кріслі. — Уявіть, що був цей солідний ректор колись просто Мишком-хлопчаком, бігав по фермі старшим куди пошлють, найчастіше крутився біля доярок, мух відганяв під час доїння... А то якось усміхнулась мені кар'єра.

"Віднині, каже наш кульгавий бригадир, довіряю тобі, Михайле, сурйозне діло: пастимеш Султана на капустащі... Бугай наш поплохішав останнім часом, культурним став, одначе ти все ж не забувай: звір перед тобою... Звір, хоча й з кільцем у носі..." Красень-симентал світло-полової масті, гігант ростом із мамонта — такий-то був наш Султан... Німців до себе не підпускав, так вони під час втечі зі злості стріляли по ньому з пістолетів, мстились, що не захотів із їхньою бандою відступати на Захід. Стояв у загорожі, коли рани йому загоювались, і нас, хлопчаків, вільно до себе підпускав, давав себе розчісувати та між вухами чухати, йому це дуже подобалось, — від задоволення він аж очі заплющував... Так-от, через того Султана довелось тоді мені побувати в ролі

матадора...

— О, то ви таки з досвідом!..

— Був наш Султан здоровенний, а мені, малому, він взагалі здавався більшим за слона, більшим за доісторичного мамонта... Однак страху я перед ним не почував, пасу спокійно, слухається мій мамонт мене, в контакті живем. Та якось у балці, де городина ще не вся була зібрана, Султан забрів у шкоду й давай гризти цілу головату капустину... Я до нього та, мов дресирувальник, батіжком по вухах: стьоб! стьоб! Бугай підвів голову, мовби не впізнаючи в мені свого повелителя, а коли я ще раз цв'юхнув, гігант мій кинув свою капустину, засопів і посунув на мене... О, то, я вам скажу, була корида!

Сцена уявляється нам комічною, ми розвеселились, навіть портьє глянув здивовано у наш бік: що це нас так насмішило?

— Кидав мене Султан по капустищу, як футбольний м'яч,— розповідає далі Михайло Михайлович.— Одне було моє щастя, що в Султана роги назад. Не знаю чому, але роги в нього вирости якось кумедно, мовби й не по-скотячому — не вперед, а назад. І в тому виявився мій порятунок! Якби роги йому вирости під іншим кутом, Султан мене з перших ударів розтерзав би, а так лише лобом по капустищу котить і котить...

— Треба було за кільце хапати,— нагадую,— в нього ж кільце в носі...

— Добре вам тут давати поради. Та я до того кільця й доторкнутись боявся... Наче якби доторкнувся, воно б мене струмом убило... Не відпуска Султан свого матадора. Придавить до землі, потримає і котить поволеньки далі,— не знаю, ким я йому здавався, може, жабеням болотним, адже була на мені якраз курточка жаб'ячого кольору, що її сестра мені тієї осені пошила з німецької маскувальної парусини...

— А хіба таки не можна було влучити хвильку та вихопитись з-під нього?

— Пробував. Але тільки стану підводитись, він знову хмарою наді мною: лежи... І гукнути нема кого. Один я на тім капустищі, зібгавсь, мов мишеня зіщулився, а наді мною видима смерть моя, цей мамонт запінений в образі Султана. І дедалі більше, бачу, розлючується. "Султанчику, Султанчику, не сердься,— аж заскімлити мені хочеться.— Це ж я, Мишко! Ти ж мене впізнавав, ще вчора давав чухати себе, а зараз..." Досі лишається для мене загадкою: чому він таки не розчавив мене, не розтерзав, хоч сто раз міг би? Притисне лобом до землі в рівчаку між капустою і сопе наді мною, ніби роздумуючи, що ж це за істота під ним і яку над нею кару вчинити. Перебував я тоді в буквальному розумінні між життям і смертю... Сопе наді мною Султан, піну пускає, ніби трохи" попустить, та тільки спробую мерщій відповзти навкарачки — е: ні, ні, голубчику, стій, і я знову під ним. Ніяк не може горда тварина забути мені тієї образи, що я їй завдав, стьобнувши по вухах батіжком. Помічаю, що котить мене Султан якраз у напрямі до копанки — бетонним кільцем сіріє та копанка-ко-лодязь унизу, серед капустища. Ось там, думаю, буде тобі край: котити далі стане нікуди, придавить тебе звірюка лобом до бетону, і... хтось інший був би тепер керівником вашої делегації...

— Ну, а як же все-таки з ним порозумілись?

— Навряд чи й повірите. Перебуваючи на межі буття й небуття,— вів далі Михайло

Михайлович,— коли лоб Султанів на мить застиг на моєму лівому передпліччі, я, ніби осяяний думкою, праву руку з-під себе враз випростав і... злегка-злегенька торкнув, почував Султана під волом! І що ви гадаєте? Тварина ніби задумалась, чекаючи, що ж далі буде, а я, осмілівши, вже обома руками став ніжити, пестити страшну свою смерть... Чешу, виніжую і белькочу, аж плачучи: "Султанчику, Султанчику, це ж я!.." І вірите, нічому не піддатна ця сила, ця страшна жива гора сліпої люті, ніби втямивши дитяче благання, нарешті, зжалилась над малою своєю жертвою... Упізнав мене Султан! По знайомих раніше доторках-пестошах упізнав! Чешучи обома руками йому під волом, я обережно підводжуся, стаю на ноги і все ще не вірю, що наді мною змилосердились, що життя мені подаровано... А мамонт мій стоїть, уже при-спокоївшись, і дивиться на мене оком прояснілим, знов бачить, видно, в мені того, хто, аж під черевом у цього мамонта пролазячи, рани йому щодня промивав та сінцем годував із руки...

— Може, й справді ваша ласка йому пригадалась? Михайло Михайлович сидить, похнюпившись у тривалому роздумі.

— А що ми знаємо про них, братів наших менших? — каже він, зітхнувши.— Нічого не знаємо, або майже нічого...

Нарешті з'являється Ганна Адамівна. Музики б треба, герольдів до її виходу, бо це не поліщуківна наша, а скорше герцогиня якась із тутешніх замків сходами пливе, без ліфта спускається, всміхаючись нам навстріч! У золотавих, неймовірно мініатюрних черевичках ступає, кожен крок робить просто-таки граціозно, підібравши пальчиками свою розкішну, з темно-синього оксамиту сукню! О, ця сукня! Ми й не підозрювали, що в тих валізах Ганни Адамівни жде свого часу ще й така розкіш... Сукня довжелезна, матеріалу вистачило б на трьох, і пошита зі смаком, та ще й декольтована досить сміливо, на гарній оголеній шиї Ганни Адамівни коралів разочок червоніє.

Не забула наша королева і прикрас прихопити в дорогу. Але ж ця сукня великосвітська, вона нас просто вбиває!

Керівник у розпачі:

— Ганно Адамівно!

— Що — Ганно Адамівно? — всміхається до нас добрий дух нашої делегації, повертаючись і сяк і так, виблискуючи в своїх темно-синіх, як осінні озера, оксамитах.— Хіба вам не подобається? А черевички?

— Все чудово,— збентежено белькоче наш лідер,— і черевички золоті, і цей ваш панбархат... Тільки ж усе це вечірне! Треба було це вчора — в мерію на прийом!

— Вчора я не зорієнтувалась,— Ганна Адамівна обеззброює нас своїм чарівним усміхом.— А сьогодні вирішила пофорсити... Невже накажете неторканим додому везти таке добро? Дома за клопотами нема коли покрасуватись, то хоч тут...

— Але ж етикет, зрозумійте, Ганно Адамівно,— аж стогне лідер,— сукня — вечірня, а надворі, гляньте, сонце яке!

— Сонце Провансу,— в тон докидаю і я.

— То ви теж вважаєте, що це буде недоречно? — Ганна Адамівна кидає на мене

посуворілий погляд.

— Ні, я так не вважаю. З модами та етикетами я не в ладу, однак ясно бачу, що ці оксамити вам до лиця... Суто жіночий виріб. Хто ткав таке чудо, певне, уявляв наперед, як, переливаючись, плавко тектиме цей оксамит по жіночій статурі... Темно-синій, мов вода на осінніх озерах...

— Чуєте? — Ганна Адамівна, підтримана моїм жартом, знову вдається до керівника делегації.— Звідки ви знаєте, що на кориду в такому не можна? Жанетта казала, що на умовності у них взагалі не зважають...

— А преса? — вигукує Михайло Михайлович.— Жовта преса, вона тільки й шукає, до чого б учепитись!..

— Ну якщо ви вважаєте, що я осоромлю делегацію,— з тінню образи в голосі мовила Ганна Адамівна,— то я зараз піду й заміню! Буду, як вчорашня...

Перспектива нового перевдягання лякає Михайла Михайловича ще більше.

— Ні, ні! Що ви! — стривожено вигукує він.— Якщо підете в номер, отоді напевне наша корида лясне!

— Та й Жанетта, мабуть, уже чекає,— нагадую я.— Ходімо, нічого страшного...

І ми виходимо, нарешті, з готелю. Нас огортає гаряче повітря, дихати легко, нам сміється згори розпашіле сліпуче сонце Провансу.

Як і було нам розтлумачено, прямуємо алейкою через парк, між рядами листатих, розімлілих на сонці платанів, зустрічаються очам ще якісь дерева та кущі субтропічні, а далі, по той бік парку, ледь чути гомін глухий — наче від далекого водоспаду,— то вже корида гуде...

Алея парку не асфальтована, лиш посипана крем'яхами, жорствою морською, кожен камінчик здається нам розпашілим до нестерпних температур: до Ганни Адамівни ми переймаємось навіть співчуттям, коли вона, підібравши кінчиками пальців важку свою сукню, сторожко ступає по тих крем'яхах своїми золотими черевичками, що явно їй тиснуть,— видно, як кісточки пальців аж випинаються крізь імпортне золото... Однак поки що ні разу вона не спіткнулась, і рицарської підтримки приймати не бажає, подану руку відсторонює, ступає вперед, балансуючи по розпеченій жорсткості зі спритністю віртуоза. Коса на голові викладена тугою короною,— Ганна Адамівна вчора сама казала, що хоче здаватися вищою, "хоч би трохи підрости", і зараз вона — та ще на своїх шпильках — справді стала вища, і це їй теж пасує...

Що глибше в парк, то ревище долинає до нас гучніш: то вирує корида. Ганна Адамівна, пробираючись, мов через брід, по камінцях, не минає нагоди поцікавитись:

— Аз якого сторіччя беруть початок у них ці кориди?

Запитання стосується передусім мене, бо, за уявленням Ганни Адамівни, я для неї тут — мов ходяча енциклопедія, їй все треба знати, в усьому впевнитись — така вона. Бувши в музеях, не розлучається із своїм дамським блокнотиком, слухаючи гіда, щораз у мене перепитує, стишено уточнює хронологічні дати, імена історичних осіб — все, що торкається цього Провансу, викликає в неї посиленний інтерес. Роки панування Анжуйської династії, альбігойські війни, точна дата ліквідації вольностей Провансу — все

Ганна Адамівна невтомно фіксує до свого блокнотика... А тепер ще це: з якого часу існують кориди?

— А біс їх знає,— кажу не досить чемно.— Може, ще з римських часів... Коли, замість биків, людей випускали на арени...

Михайло Михайлович, прикривши лисину газетою "Фігаро", іде прихнюплений, піт з нього ллє ручаями, його, котрий несе відповідальність за делегацію, все ще непокоїть думка: якою буде реакція публіки на цей панбархат нашої дами? Зокрема, що заспіває Жанетта? Може, стане наполягати, щоб повертатися якнайхутчій до готелю змінювати вбрання, бо куди ж у такому явно вечірньому туалеті йти на залиту сонцем кориду?

А втім, Жанетта, зустрівши нас в умовленому місці — біля фонтана, виявила притаманний французенці такт.

— О, це навіть оригінально! — вигукнула вона, оглядаючи нашу даму зусібіч.— Яка розкіш... І так підкреслює талію!..

Михайло Михайлович спідлоба пронизує перекладачку гострим недовірливим поглядом: схвалює, а чи щиро? Себто в спеку полудневу вирушати в цих важких вечірніх оксамитах на кориду Жанетта вважає виявом оригінальності, а сама? Сама вона — в ситчику, худенька, легенька, аж не віриться, що вже вона мама.

— Тільки чи не жарко буде? — турботливо запитує перекладачка нашу супутницю.

— А я спеки не боюсь,— відповідає Ганна Адамівна спокійно.— У нас у цеху ще жаркіш...

Це нам відомо — там, де вона працює, стукотнява верстатів не вщуває протягом цілої зміни, і повітря завше нагріте понадміру, робітниць окутує вологе, майже тропічне тепло,— його вимагає сама технологія виробництва.

— О, біля цього фонтана ми вчора були! — радісно впізнає Ганна Адамівна найбільший із паркових водограїв. Тільки звечора він був різноколірно освітлений і біля нього на помості виступали естрадні співаки.

Певне, й сьогодні тут готуються до свята, адже день недільний, всюди так сонячно, на узвишші помосту дівчатка-танцівниці всі в білому, виряджені нареченими, тренуються перед виступом, усміхненим летючим гуртиком линуць вони одна за одною у ніжних своїх серпанках, навіть увагу Михайла Михайловича привертають ці повітряно легкі, ніби з піни морської зіткані, юні феї Лангедока. Публіки поки що тут не густо, всі на кориді, проте учасниць виступу це, видно, не засмучує, не знаючи втоми, пливуть і пливуть вони лебединим колом, невагомі в своїх серпанках і почувається, що мають істинно високу від цього насолоду.

— Славно танцюють дівчатка,— похвалила Ганна Адамівна.— Іч, які журавки... Аж не хочеться йти звідціль...

Одначе йти треба, треба стрибати по камінчиках далі, адже нас чекає корида, корида!

Десь звідтіля, з ще не видимих сюди трибун, дедалі гучніше долинає до нас потужний, замкнутий у бетоні гомін... Мабуть, уже почалось; там, певне, всі погляди на арену, де шаленіє двоборство, бій людини з биком, бій, що, як нам пояснювали,

доносить до нашого часу рештки якихось прадавніх культів, тих загадкових, грізних, кривавих, що вимагали неминучої жертви.

На арені, однак, ще нікого: ні бика, ні людини, хоча всюди по амфітеатру панує напруга й неспокій, вирує збуджений перегук охоплених нетерплячкою численних болільників, які всі до єдиного жадають, щоб усе сталося швидше, сталося якомога жорстокіше, з шаленством, з найгострішими небезпеками, з влучними ударами, з кров'ю такою, щоб аж бризкала з арени увсібіч, в самі очі трибунам!

Жанетта проводить нас до заброньованих для нас місць, на панбархат ніхто не звертає уваги, ще здалеку нам енергійно подають знаки хлопці з мерії, і поруч них привітно махає рукою сивий, гарної постави чоловік — голова місцевого відділення Товариства дружби, наш добрий знайомий, з яким ми вже встигли заприятелитись за дні перебування тут. В минулому він військовий льотчик, це саме від нього почули ми надзвичайну історію, що сталася свого часу в полку "Нормандія — Німан", де й наш знайомець не раз здіймався в небо, щоб битися з фашистськими літаками. Ось тоді й стався випадок, що про нього добре було б дізнатись усім цим дедалі дужче шаленіючим болільникам, рицарям кориди... Мав би кожен із теперішніх бачити, як десь летять у небі двоє, хоч наземні служби вважають, що летить там один... Бо коли під час наступу льотчики полку брались переганяти свої літаки вперед, хіба ж не траплялось такого, що, скажімо, П'єр, всупереч правилам, без відома служб, іноді прихоплює з собою на борт і свого наземного механіка, буквально "упаковуючи його у фюзеляж", як висловився цей наш знайомець за вечерею напередодні. А потім, коли потрапили під зенітний обстріл, коли струменем гарячого мастила вдарило тобі в обличчя і крізь дим та племінь чуєш уже по радіо із землі наказ, скориставшись парашутом, покинути літак, то хіба ж ти міг покинути, знаючи, що поруч тебе, довірившись тобі, закупорений у фюзеляжі, без парашута летить твій механік і друг Іван Полтавець? Сіли-впали на ріллю, і хай поламані, потрощені обоє, але не знищені, zostалися разом для життя...

— Ото дружба,— тільки й сказала вчора Ганна Адамівна, вислухавши під час прогулянки розповідь французького ветерана. Цілий вечір були ми під враженням почутого, а сьогодні ось і друг наш постає перед нами мовби інакший, і на кориду він з'явився без туги та горя в очах, мабуть, це сонце, це небо блакиті рідкісної, дивовижно світлої, ці вируючі життям трибуни — разом усе, видно, навіває нашому другові настрій далекий від учорашнього, втягує в іншу стихію, де всі прагнуть видовища, де людині хочеться бодай трохи забутись, звільнитись від тисяч і тисяч своїх буденних напруг... Чи можна це кому ставити на карб? І чи не такі ж і ми тут зараз стаємо, де хміль життя нас також починає п'янити, де ця дика, весела, тисячолітня кориди так владно збурює душу кожному!

Хлопці із мерії вже біля нас, Жанетта, доручивши нашому сивому другові-льотчикові бути на сьогодні при Ганні Адамівні кавалером, сама тут же швиденько й залишила наше товариство, бо їй, як відомо, не до кориди, їй знову треба бігти годувати малого.

На арені відбуваються останні приготування, з'являються молоді люди в якомусь дивному, ніби ще середньовічному вбранні, в кожного з них своя роль і свої обов'язки, мес'є П'єр намагається делікатно пояснити Ганні Адамівні і нам, непосвяченим, найелементарніші речі, ми чуємо такі словечка, як бандерілья, тореро, але мало що здатні второпати. Мабуть, щоб кориду втямити, треба не один рік відвідувати ці трибуни, несамовито вигукуючи разом з іншими оце коротке, незрозуміле нам:

— Оле! Оле! Оле! Оле! Оле!

"Оле" — це на кориді, очевидно, вигук підбадьорення, він, здається, якраз і гуртує, злютовує в єдиній пристрасі, у вибухах азарту ці десятки тисяч людей, що тиснуться зараз на трибунах один біля одного у неприхованім збудженні, у жагливій напрузі чекання. Крім французів, тут, кажуть, багато іспанців, а також прибулих на сезонні роботи італійців, і всіх їх на трибунах урівнює, єднає оте шалене, вимогливе:

— Оле!

Поступово й ми проймаємось настроєм цих наелектризованих трибун, наростаючим їхнім чеканням, для нас теж зараз з усього на світі мовби найважливішим стає оцей момент — вихід бика на арену.

Ні, це не Султан-симентал, що толочив колись по капустищу нашого теперішнього керівника делегації,— красень чорний, струнконогий, молодий вибігає звідкись, ніби з тунелю, й, вибігши, різко зупиняється посеред поля, граючи м'язами, що на ньому аж лисніють чорно,— став і жде: ану хто годен зі мною зіткнутись?

— Ах, який він,— захоплено шепоче поруч мене Михайло Михайлович.— Зуміли ж викохати...

Красень і справді такий, що очей не відведеш, він із биків тутешньої породи, що їх у гирлі ріки, на вільній волі вирощують спеціально для боїв на арені. Кров давня, порода вдосконалювалась віками, збираючи в генах цю силу, і відвагу, і стать. Викохала природа й цього десь там, у гирлі розлогої Рони, вільним сином її виростав у плавнях, під небом вічноблакитним, не знаючи ні пут, ні ярма, аж доки тутешні ковбої білими кіньми відбили, відділили його від гурту й гоном прогнали через усе містечко, кам'яне, з вузькими середньовічними вуличками, де публіка ревіла від захвату, діти й жінки аж нетямились, мовби цей смоляно-чорний плавневий красень, набігаючи, мав би змінити всю їхню долю. Коли задиханий бик, ескортований верхівцями на білих конях, пробігав вуличкою поміж ганками та балконами, місцеві хлопчакі й навіть жінки-городянки, розбурхані в почуттях, сатаніючи від радості, намагались схопити цього бика за китицю піднятого вгору хвоста, бо це вважалось тут щасливою прикметою,— ради одного такого доторку варто ризикувати хай навіть і життям!.. Та ось уже щодуху протурили його через містечко, загнали в надійне бетоноване стійло, дали віддихатись, причепурили, підготували до бою, і зараз він, гладіатор із племені биків, вимчавшись, застиг посеред арени, сильний, струнконогий, грудастий, в очах у нього — ей же ей, вгадується гордість, відвага, безстрашся, звернене до трибун...

— Є в ньому навіть козацьке щось,— чую жартівливу репліку поруч себе.

А й справді-таки є, як у того пращура нашого, що виходив колись полем

Килиїмським погуляти, та, по-лицарськи викликаючи супротивника свого на герць, жартував до нього, примовляючи: "Гей, татарине старий, бородатий, що на двох конях лисавих за мною уганяєш, та не буду ж я злий такий на тебе, як ти на мене, як ти мене хотів брати та, зневоливши, червінців за мене шликом в Килії набирати..."

— Оле! Оле!

Трибуни ревуть... Сила-силенна людей надривається в криках, людей, засліплених пристрастю, жагою видовища. Звідусіль шалено підбадьорюють вони тих, що на арені саме роздражнюють бика, бо лють його здається їм недостатньою, учасники бою хочуть викликати в ньому лють ще більшу, дику, звірячу. А що самі вони при цьому ризикують собою, то це надає всьому дійству особливого присмаку, найжаданішої гостроти.

Дражнять його кольором, вигуками, жестами, вже сталеві гарпуни впираються там йому в тіло... Чорний плавневий красень відповідає неохоче, він зберігає гідність, він, здається, ладен витерпіти все.

Ганна Адамівна невідривно стежить, як люди, оті жевжики в панталонах, увиваючись біля бика, настирливо дражнять свого "Султана", як спритно відскакують від нього, уникаючи його ударів, завдаваних мовби нехітьма, зрідка, але таких, що, здається, ось-ось котромусь із учасників гри вкоротять життя.

Нарешті їм вдається його роздражнити. Бик звіром кидається на людей, нагнувши голову, поривається сюди й туди, женеться по арені то за одним, то за другим, а найбільший захват трибун викликає та мить, коли найпричепливішого з них бик таки підхопив рогом і кинув у повітря кудись геть аж за арену, хоча, можливо, що небезпечний цей трюк було так і замислено.

— Трудний і в них хліб,— каже Михайло Михайлович, маючи на увазі аренних тих хлопців, а Ганна Адамівна, до котрої він звертається, лише хмурить чоло та нервово стискає в кулачку свою напахчену паризькими парфумами хусточку.

Справді, дедалі скрутніше доводиться тим, кого бик ганяє по полю, але й сам він, лицар хоробрий, дедалі мовби важчає, зморюється, кров з нього скапує густо, бо вмілим ударом загнана шпага — глибоко загнана! — уже тремтить йому у загривку. Ні, він таки помітно підупадає на силі, все частіше спотикається, женучись за котримсь із тих, що його дражнять, знов і знов розбуркуючи в ньому звіра. Виморений уже так, що раз у раз ноги під ним підломлюються, одначе й тепер він непереможений, хоча іноді аж падає від виснаги, впаде на передні ноги і знов підводиться, щоб далі, з останніх сил вести цей нерівний бій, що й був задуманий як нерівний... Насупившись, важко йде на супротивців, а кров із нього, змокрилого, скапує й скапує, здається, вся арена вже червоніє, скипається перед нами тією жаркою, відважною кров'ю.

— Та зупинились би нарешті, навіщо це все? — чую зболений голос Ганни Адамівни, а пальці її ще нервовіше жмакають і жмакають хусточку, а обличчя її смутнішає, стає аж злим, здається, вона чимось глибоко ображена, очі виказують внутрішнє страждання.

— Оле! Оле!!! — видихають трибуни ще дужче, мовби єдиними грудьми, мовби весь світ зараз заповзвся підбадьорити тих спритників і жвавих хлопців, що так уміло й

методично на очах у публіки домордовують бика. Чи, може, те розкотисте "оле!" підбадьорює, під'юджує також і його самого? Та, здається, бик підбадьорень не потребує, він, як і раніше, повен відваги, і ні тіні страху в жодному його русі, тільки в якусь мить передишки, знемагаючи, він понуро зводить погляд до трибун, мовби щоб запитати: "Ну, задоволені ви? Але хіба я тільки для розваги народжений? Може ж, і мені хочеться волі та життя..."

Дедалі трудніше йому зводиться, та ось він, закривавлений, піднявши себе і мовби зовсім не почувавши болю, знов поволі рушає назустріч тим, котрі зі шпагами; одначе, спіткнувшись на рівному, раптом падає, звалюється на коліна і одразу ж натужно силкується звестись, а тим часом іще одна шпага летить, вцілює, вганяється глибоко, весь час тремтячи!

— Ні, з мене годі...

Це Ганна Адамівна. Вона вже встала, на арену більше не дивиться, на її розчервонілім обличчі вираз по-кривдженості й страждання... Не звертаючи уваги на репліки невдоволення, Ганна Адамівна протискується крізь суцільне людське ревище між рядами, сердито спускається східцями вниз до виходу, а хвостом за нею недбало волочаться по середньовічній камінній припи-люжені її оксамити.

Ми встаємо теж — щоб супроводити нашу даму до готелю.

— Ви зрештою могли б і залишатись,— сказала, коли ми опинилися в парку.

— А ви?

— А я не для того сюди приїхала, щоб дивитись на це смертовбивство.

Надвечір наша делегація вже у вагоні, їдемо на Париж. У Ганни Адамівни все ще не сходить з обличчя вираз смутку і ніби затамованої образи. Щоб розважити її, товариш ректор вдається до випробуваного жарту:

— Так і не випало,— каже він,— скуштувати тієї дунайської живності... Може, хоч у Парижі дадуть?

Ганна Адамівна лишається невідкличною до цих дотепів, до спроб розважити її. Вона дивиться у вікно. Іноді, ховаючись, прикладає хусточку до очей. Що їй згадалось? Може, похоронка на батька? Якось розповідала про те, як дід поштар приніс і їм до хати "чорнову"... Чи, може, сплигло в пам'яті, як повоєнні голодні діти гуртом годували крихтами того нещасного лелеку? Чи чого вона раптом втратила самовладання?

— Ще ваших сліз нам тут бракувало,— каже головний наш, насупившись.— Що подумують... Чого ви? Все після тієї кориди ніяк не отямитесь?

— Пробачте,— мовила Ганна Адамівна винувато і, одразу заховавши хусточку до свого японського риди-кюльчика, знов звернула погляд у вікно.— Гляньте, небо яке...

Небо справді було краси незвичайної. Весь захід повен світла ясного, зеленаво-блакитного, а понад ним, вінком розкинувшись на півнеба, купчасті хмарини пелюстками рожевіють, цвітуть...

— Краса яка,— тихо каже Ганна Адамівна.— Коли бачу таку красу, сльози чомусь самі навертаються... Здушують, аж несила стриматись... Невже з вами такого не буває?

Поїзд рухається нешвидко, деколи навіть зупиняючись у полях, нам видно по-

вечірньому сліпучі озера, птахи над ними летять... І ще літак величезний важко поліз небом угору, хтось із пасажирів гукає:

— "Конкорд"! "Конкорд"!..

І знову поля, озера, плеса поміж очеретів сяють дзеркально, якось урочо. А на ближньому озері, не боячись поїзда, білий лелека нездвижно стоїть. Самітній, застиг посеред вод, ніби у диві, у чарах якихось, і дивиться сюди, на нас, а ми дивимось не надивимось на нього.

— Скільки, по-вашому, лелека живе? — запитує мене Ганна Адамівна, наче я справді мушу знати все.

— Якось навіть не думалось...— кажу.— Мабуть, живуть довго. А може, лелеки живуть вічно?

Ганна Адамівна усміхнулася:

— Якби ж то.

1982